

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 27.02.2023

Kabul / Accepted: 23.05.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1256913

**ÜREM BEY İLE BİR PADİŞAH KIZI MASALININ MAX LÜTHİ'NİN
EVRENSEL MASAL İLKELERİNE GÖRE ÇÖZÜMLENMESİ***

Kemal ÇİNKO**

Öz

İsviçreli edebiyat kuramcısı ve masal araştırmacısı Max Lüthi, halk masallarının evrensellik vasfını temel olarak hazırladığı *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* adlı eserinde türe dair karakteristik özellikleri yansıtan beş temel ilke belirlemiştir. Bu ilkeler Lüthi tarafından tek boyutluluk, yüzeysellik, soyut biçim, tecrit ve evrensel bağlantı, yüceltme ve her şeyi kapsama şeklinde adlandırılmıştır. Akademik çevrelerin oldukça dikkatini çeken bu çalışma, bir masal inceleme yöntemi olarak folklor araştırmalarına yeni bir soluk kazandırmıştır. Lüthi, ortaya koyduğu yöntemde metin merkezli bir yaklaşım ile halk masallarını inceleyip türün özünde var olan değişmez unsurları saptamaya çalışmıştır. İlkeler ortaya konurken Avrupa halk masalları odağa alınmış olsa da bu ilkeler evrensel nitelikli ilkelerdir ve türün temel kanunları hükmündedir. Makalenin ana konusu, Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından 20. yüzyılın başında küçük bir Türk adası olan Adakale'den derlenmiş *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalının Max Lüthi yaklaşımıyla analiz edilmesidir. Adakale, asırlar boyunca Tuna Nehri'nin üzerinde stratejik bir Türk adası olarak varlığını sürdürmüştür. Ada, Lozan Barış Antlaşması ile Romanya'ya ilhak edilmiş olsa da üzerindeki Türk nüfusunu koruyarak Türk kültürünün Avrupa üzerinde canlı bir şekilde yaşatıldığı son kalelerden biri olmuştur. Ancak Adakale, 1972 yılında bölgede inşa edilen baraj sebebiyle sular altında kalarak yok olmuştur. Çalışmada günümüzde var olmayan bu Türk adasından derlenmiş bir masal tanıtılmıştır. Kúnos'un Adakale'den bilinenin aksine 19 değil, toplamda 51 masal derlediği belirlenmiştir. Böylece sular altında kalıp yok olan bir Türk adasının bile hâlâ yeni folklor araştırmalarına kapı aralayabileceği ortaya konmuştur. Adakale masallarının ana kaynağı hükmünde olan *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch: Türkische Volksmärchen aus Adakale* eserinden okunmuş olan *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı çalışmanın son bölümünde Max Lüthi'nin ortaya koyduğu beş ilke bağlamında analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda masalın, Max Lüthi'nin evrensel masal ilkeleri ile uyum içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen edebî verim hem derlenme metodu olarak hem de türsel formu açısından tam bir halk masalı hüviyetindedir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Max Lüthi, halk masalı ilkeleri, Ignác Kúnos, Adakale.

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı'nda yürütülmüş olan "Adakale Türk Masalları'nın Lüthi Yöntemi ile İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Araş. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari Ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye. kcinko@gelisim.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6019-3313

ANALYSIS OF THE TALE OF UREM BEY AND A SULTAN'S DAUGHTER ACCORDING TO MAX LÜTHI'S UNIVERSAL FOLKTALE PRINCIPLES

Abstract

Swiss literary theorist Max Lüthi has determined five basic principles that reflect the characteristic features of folktales in his work *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen*, which he prepared based on the universality of the fairy tale genre. These principles have been called one-dimensionality, depthlessness, abstract style, isolation and universal interconnection, sublimation and all-inclusiveness. This study, which attracted the attention of academia, was seen as a new folktale analysis method and brought a new breath to tale research. In his method, Lüthi examined folktales with a text-centered approach and tried to determine the constant elements that exist in the nature of the genre. Although Lüthi has focused on European folktales while revealing his principles, these principles are universal principles and are like the basic laws of the genre. The main subject of the study is the analysis of the tale *Ürem Bey and a Sultan's Daughter*, compiled from Adakale at the beginning of the 20th century by the Hungarian Turcologist Ignác Kúnos, with the Max Lüthi approach. Adakale had existed as a Turkish island on the Danube for centuries. Although the island was given to Romania with the Lausanne Peace Treaty, it has always protected the Turkish population on it and has been one of the last lands where Turkish culture was kept alive in Europe. However, Adakale was flooded due to the dam that was completed in the region in 1972. In the study, a valuable tale about the folklore of a non-existent Turkish island in today has been introduced. Contrary to what is known from Adakale, it was determined that Kúnos compiled 51 tales in total, not 19. Thus, it has been shown that even a Turkish island that has been submerged is still suitable for research and may open the door to new folklore studies. In the last part of the study, the tale of *Ürem Bey and a Sultan's Daughter*, which is a tale other than the 19 Adakale tales known in Turkey, was read from *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch: Türkische Volksmärchen aus Adakale*, the main source of Adakale tales, summarized in episodes and analyzed in the context of five Max Lüthi's principles. As a result of the examination, it was concluded that this tale is in harmony with the universal tale principles of Max Lüthi. The literary product examined is a folktale in terms of both its compilation method and its generic form.

Keywords: Folktale, Max Lüthi, folktale principles, Ignác Kúnos, Ada Kaleh.

Giriş

Sözlü edebiyat verimleri içinde yer alan en köklü türlerden biri şüphesiz ki halk masallarıdır. Halk masalları; yaratıcısı olan halkın zihninde şekillenerek ortaya çıkan, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktararak yayılan ve bu yayılımları sırasında ilk yaratıcıları unutulup anonimleşen bir halk nesridir. Masalların, bahsi geçen yayılımları sırasında ulaştıkları yeni toplumların kültürleriyle etkileşime girip yeni masal unsurları (motifler, kişiler, doğaüstü varlıklar, mekânlar vb.) kazandıkları ve bunun sonucunda varyantlaştıkları bilinmektedir.

Halk biliminin bağımsız bir disiplin hâline gelmeye çabaladığı 19. yüzyıl dolaylarında Alman filolog Teodor Benfey (1809-1881) ünlü Hint masal koleksiyonu *Pançatantra*'yı Almancaya tercüme ederek yayımlamıştır. Onun bu çalışmasına yazdığı uzun giriş yazısı folklor çalışmaları için âdeta bir dönüm noktası olmuştur (Sokolov, 1966: 78). Ünlü Sanskrit bilgini Benfey, eserinin giriş yazısında Sanskrit veya Hint kökenli masallar ile Avrupa masalları ve daha da önemlisi Avrupalı olmayan milletlerin masalları arasındaki benzerliklere dikkat çekerek bunların sebebine ilişkin kuramsal bir çerçeve ortaya koymaya çalışmıştır (Çobanoğlu, 2015: 124). Benfey'e göre masallar hususunda milletlerarası ortaya çıkan benzerlik ve aynıyetlerin sebebi tarihî ve kültürel ilişkilerdir. Masallar; göç, savaş, ticaret vb. sebeplerle dünya geneline yayılım göstererek farklı milletlerin kültürlerine ulaşmışlardır. Bu durum, masal türünün temelinde yatan evrensellik vasfının en önemli nedenlerindedir.

Masallar, yayılımları sırasında anlatıldıkları kültür çevrelerinin dinamiklerinden etkilenerek yeni kahramanlar, mekânlar, motifler vb. unsurlar kazanmışlardır. Dilden dile dolaşan masallar, anlatıldıkları bölgelerin ağız özelliklerini taşırlar. Masalların içinde atasözü, alkış, kargış gibi diğer anonim halk edebiyatı ürünleri yer alabilir (Arıcı, 2004: 167). Masallar, kazandıkları bu unsurlar vasıtasıyla yerel bir kimlik edinerek bir Türk masalı, Alman masalı, Rus masalı, Çin masalı hâline gelmektedirler. Yapıları aynı olan masalların farklı milletlerde telif olarak anlatılmaları bu özelliklerindedir (Günay, 1992: 325). Ancak masallar, muhtevalarındaki çeşitli unsurlar vasıtasıyla millî bir görünüş sergilemeler de türün doğası gereği değişmeyen bazı masal unsurları söz konusudur. Bu durum da esasen masalların taşıdıkları evrensel vasfa uyumludur. Nitekim bu evrenselliğe dikkat çekerek masal araştırmalarına yeni bir soluk getiren araştırmacıardan biri İsviçreli edebiyat kuramcısı Max Lüthi olmuştur.

Ünlü edebiyat kuramcısı ve masal araştırmacısı Max Lüthi, 11 Mart 1909 tarihinde İsviçre'nin başkenti Bern'de dünyaya gelmiştir (Horn, 1992: 123). Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Almanca öğretmeni olarak ilk görevine başlayan Lüthi, lisansüstü eğitimini de sürdürmüştü; 1943 yılında *Die Gabe im Märchen und in der Sage* [Masallarda ve Efsanelerde Hediye] adlı teziyle doktora derecesini almıştır. Lüthi, 1968 yılından emeklilik yılı olan 1979'a kadar Zürih Üniversitesinde Avrupa halk edebiyatı üzerine dersler vermiştir (Stein, 2008: 592). Masal türüne karşı büyük adanmışlığı ile tanınan İsviçreli kuramcının 82 yıllık hayatı boyunca yayımladığı 11 akademik kitabın 7 tanesi doğrudan bu türe ilişkindir (Çinko, 2022: 94-95). Nitekim Lüthi'nin türe olan bu adanmışlığı ödüksüz de bırakılmamış; 1979 yılında *Alman Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Akademisi*'nin Büyük Ödülü'ne, 1988 yılında da *Walter Khan Masal Vakfı*'nın Avrupa Masal Ödülü'ne layık görülmüştür (Gümü, 2015: 49). Max Lüthi, uzun seneler felçli kaldıktan sonra 1991 yılında İsviçre'de vefat etmiştir.

Max Lüthi'nin masal araştırmalarına yeni bir soluk getiren yaklaşımını ortaya koyduğu kitabı, 1947 yılında Münih'te yayımlanan *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* [Avrupa Halk Masalları: Biçimi ve Özü] adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, 1982 yılında *The European Folktale: Form and Nature* adıyla İngilizceye çevrilip yayımlanmıştır. Max Lüthi, kitabında halk masallarının evrensellik niteliğine odaklanarak bu tür için geçerli saydığı beş temel ilke belirlemiştir. Bu ilkeler; tek boyutluluk [Alm. *eindimensionalität* - İng. *one-dimensionality*], yüzeysellik [Alm. *flachenhaftigkeit* - İng. *depthlessness*], soyut biçim [Alm. *abstrakter stil* - İng. *abstract style*], tecrit ve evrensel bağlantı [Alm. *isolation und allverbundenheit* - İng. *isolation and universal interconnection*], yüceltme ve her şeyi kapsama [Alm. *sublimation und welthaltigkeit* - İng. *sublimation and all-inclusiveness*] şeklinde adlandırılmıştır. İsviçreli kuramcı belirlediği ilkeleri kitabında beş bölüm hâlinde detaylı olarak ele almıştır. Çalışmada Avrupa halk masalları odağa alınmış olsa da türe dair ortaya konulan beş ilke evrensel nitelikte ilkelere ki bu durum, masal türünün evrensel kimliğiyle de uyum içindedir.

Türkiye’de Max Lüthi’ye ve onun ortaya koyduğu yaklaşıma dair çalışmalar 1996 yılında Gülay Mirzaoğlu tarafından *Milli Folklor*’da yayımlanan iki çeviri makale ile başlamıştır. Gülay Mirzaoğlu, Max Lüthi’nin *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* eserinin İngilizceye çevirisi olan *The European Folktale: Form and Nature*’da yer alan ilk iki ilkeyi (tek boyutluluk ve yüzeysellik) Türkçeye kazandırmıştır. Max Lüthi’ye dair Türkiye’deki ilk özgün makale çalışması Şerif Oruç imzasını taşımaktadır. Oruç, 2000 yılında *Türk Kültürü*’nde yayımlanan makalesinde Lüthi’nin halk masalları için ortaya koyduğu beş ilkeyi özetlemiş ve onun masal türü hakkındaki çeşitli görüşlerine yer vermiştir. 2009 yılında M. Naci Önal ve Aysun Dursun “Zümrüdü Anka Masalı Üzerine Bir İnceleme” adını taşıyan bir bildiri sunmuşlardır. Araştırmacılar, bildiriye Muğla yöresinden derlenen *Zümrüdü Anka* masalını Lüthi’nin beş ilkesi doğrultusunda analiz etmişlerdir.

Türkiye’de Max Lüthi yaklaşımına dair yapılan en geniş çaplı çalışma ise İbrahim Gümüş tarafından hazırlanan doktora tez çalışmasıdır. “Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi” adlı çalışmasında Gümüş, Max Lüthi’nin masal çözümleme yaklaşımını detaylı olarak ele almış ve beş ilkeyi derinlemesine açıklamıştır. Çalışmada çeşitli kaynaklardan seçilen 70 Türk halk masalı epizotlarına göre özetlenmiş ve Lüthi’nin evrensel masal ilkeleri bağlamında analiz edilmiştir. Bu doktora tez çalışması 2017 yılında kitap hâline getirilerek *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi* adıyla yayımlanmıştır. İbrahim Gümüş aynı yıl Max Lüthi Yöntemi’ni *Nardaniye Hanım* masalına uygulayarak “Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi” adıyla bir makale de yayımlamıştır.

2018 yılında Talha Çiçek, ilgili yöntemi roman türü bağlamında kullanarak “Postmodern Bir Anlatı Olan *Bin Hüzünlü Haz*’da Masal Unsurları” adını taşıyan bir makale yayımlamıştır. Talha Çiçek 2021 yılında Celal Aslan ile birlikte bu defa Van Masalları odağında bir makale çalışması gerçekleştirmiştir. Makalede Lüthi’nin ortaya koyduğu ilkeler Van Masalları örnekleme üzerinden sorgulanmıştır. Aynı yıl, Begüm Kurt tarafından “Öksüz Kız Masalının Max Lüthi’nin Stil Analizi Yöntemine Göre Değerlendirilmesi” adlı bir makale yayımlanmıştır. Bu çalışmada ise Max Lüthi yöntemi “(...) ilk kez bir Külkedisi masal varyantı olan, Malatya yöresine ait *Öksüz Kız* masalına uygulanmıştır” (Kurt, 2021: 441). 2022 yılında ise tarafımızca “Adakale Türk Masalları’nın Max Lüthi Yöntemi ile İncelenmesi” adını taşıyan yüksek lisans tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız; masal incelemelerinde Max Lüthi Yöntemi’nin kullanıldığı ilk yüksek lisans tez çalışması olma özelliğindedir. Tezde *Adakale Türk Masalları* olarak Türkiye’de bilinen 19 masal, ana kaynağı olan Ignác Kúnos derlemesi *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch: Türkische Volksmärchen aus Adakale* eserinden okunmuş ve Max Lüthi Yöntemi ile analiz edilmiştir.

Max Lüthi’ye ve onun ortaya koyduğu yaklaşıma dair Türkiye’de yalnızca 10 akademik yayın yapılmıştır. Yönteme dair ortaya konan akademik çalışma sayısının kısıtlı olduğu açıkça görülmektedir. Tarafımızca ortaya konan hem tez hem de işbu makale çalışmasında Max Lüthi Yöntemi’nin masal incelemeleri noktasında tanınırlığının artırılması ve bu sayede masal araştırmaları tarihinin başından beri görülen yönetsel ablukanın bir nebze olsun kırılabilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada daha önce yayınlanmamış bir Adakale masalı olan *Ürem Bey ve Bir Padişah Kızı* masalı Max Lüthi Yöntemi ile incelemeye tabi tutulmuştur. Bu masalda Lüthi’nin masal ilkelerinin geniş kapsamlı yansımaları açık ve anlaşılır şekilde takip edilebilmektedir. Söz konusu yöntemin duru bir şekilde tanıtılmasının amaçlandığı bu çalışma için böylesi bir masalın analize konu edilmesi uygun görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde öncelikle Adakale Türk Masalları ve bu masalların derleyicisi olan Ignác Kúnos hakkında bilgi verilmiş ve Kúnos tarafından Adakale’den derlenen *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı epizot hâlinde özetlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Max Lüthi’nin beş ilkesi tanıtılarak bu ilkelerin ilgili masal üzerindeki yansımaları ortaya konmuştur.

1. Adakale Türk Masalları ve Ignác Kúnos’a Dair

Türk topraklarında yaptığı sayısız seyahatler ve bu seyahatleri sonucu derlediği halk edebiyatı ürünleriyle Türk folklor araştırmalarının başlangıç ateşini yakan en önemli isimlerden biri Ignác Kúnos’tur. Kúnos, Budapeşte’de Hungaroloji ve Türkoloji eğitimi görmüş; Arminius Vámbéry, József Budenz gibi dünyaca ünlü Türkologlardan ders almıştır (Kaçalın, 2002: 376). Eğitim hayatının başlangıcından itibaren Türk diline her zaman ilgili olan Kúnos, esasen Osmanlı coğrafyasında konuşulan diyalektleri tespit etmek

ve edindiği bilgilerle Türkçe ile Macarca arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla 1885 yılında Macaristan'dan ayrılıp İstanbul'a gelmiştir. Genel kanının aksine, Kúnos'un Türk topraklarına gelmesinin esas nedeni salt Türk halk edebiyatı verimlerini derlemek değil, bir dil araştırması ortaya koymak olmuştur (Szilágyi, 2007: 7). Üzerinde çalışmayı hedeflediği dilin, Türkçenin, en duru şeklini halk edebiyatı verimlerinde bulabileceğinin bilincinde olan Kúnos halka yönelmiş ve gittiği Türk topraklarında her türden halk edebiyatı verimini derlemeye çalışmıştır. Ömrünü Türkoloji çalışmalarına adayıp Türk topraklarından masal, destan, fıkra, türkü, mâni, ninni, bilmece gibi türlerde yüzlerce folklorik malzeme derleyen Kúnos, folklor araştırmaları tarihinin öncü bir şahsiyeti olarak adını hafızalara kazımayı başarmıştır.

Ignác Kúnos'un 1885 yılında Budapeşte'den ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıktığı zaman Türkler ile -akademik bir dikkat çerçevesinde- temas kurduğu ilk yer Adakale olmuştur (Çinko, 2022: 40-41). Yolculuğunun henüz başında vapur ile İstanbul'a gelirken Tuna kıyısında bir Adakaleli gencin söylediği türkü Kúnos'un dikkatini çekmiştir. Tam aradığı türden bir malzemeyi henüz yolun başındayken bulduğunu düşünen Macar Türkolog kayıkla Türklerle meskûn olan küçük adaya -Adakale'ye- geçmiştir (Kúnos, 2019: 21-23).

Adakale; Tuna Nehri üzerinde bulunan Demirkapı Boğazı'nın dört kilometre kadar gerisinde, Romanya ve Sırbistan kıyılarının orta noktasında bulunan yaklaşık 500-700 nüfuslu bir Türk adası idi. Nehir üzerindeki önemli konumu sebebiyle tarih boyunca birçok mücadelenin odağında olan Adakale, Tuna üzerindeki trafiği kontrol altında tutarak bölgede hâkimiyet kurmak isteyen devletler arasında çok defa el değiştirmiştir. Ancak bu el değiştirmeler yalnızca idari olarak kalmış, daha öteye gidememiştir. Adakale, üzerinde iskân faaliyetlerinin başlamasından tarih sahnesinden silinene kadar çoğunlukla hep Türklerle meskûn olmuştur (Çinko, 2022: 44). Tarih boyunca Türk kültürünün Avrupa içinde canlı bir şekilde yaşatıldığı Adakale, en son resmî olarak Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye'nin idaresinden çıkıp Romanya'nın egemenliği altına girmiştir. Ada, Romanya yönetimine geçmiş olsa da civar bölgelere ve Türkiye'ye göç etmeyen bazı Adakaleliler adada kırk yılı aşkın bir süre daha yaşamaya devam etmiştir. Adakale, 1972 yılında bölgede inşası tamamlanan Demirkapı Barajı nedeniyle sular altında kalarak yok olmuştur (Adakale hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Popescu-Judet, 2006; Ağanoğlu, 2015).

Adakale'de canlı bir şekilde yaşatılan Türk kültürü, Ignác Kúnos gibi bir genç Türkologun dikkatini çekmiştir. Adakaleliler ile daha ilk temasında, dil araştırmalarında kullanmak üzere buradan zengin halk edebiyatı ürünü elde edebileceğini anlayan Kúnos, ilerleyen tarihlerde adaya çeşitli derleme gezileri düzenlemiştir. Adakale'den masal, türkü, mâni, ninni türlerinde birçok ürün derleyen Kúnos, masal ve türkü derlemelerini kitap hâlinde yayımlamıştır. Adakale'den derlediği türkülerini *Ada-Kálei Török Népdalok* [Adakale Türküleri] adıyla 1906 yılında Budapeşte'de yayımlayan Kúnos'un bu çalışması 82 adet Adakale türküsü ihtiva etmektedir.

Macar Türkologun Adakale'de gerçekleştirdiği en kapsamlı derleme ise şüphesiz masal derlemesidir. Buradan derlediği halk masallarını 1907 tarihinde *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch: Türkische Volksmärchen aus Adakale* (kısaca MZKDRT) adıyla iki cilt hâlinde yayımlayan Kúnos'un bu çalışmasında toplamda "51 tane" Adakale masalı yer almaktadır. Kitap isminin Türkçeye motamot olarak çevirisi "Rumeli Türkçesi Bilgisi İçin Malzemeler: Adakale Türk Halk Masalları" şeklindedir. Eserin adından da açıkça anlaşıldığı gibi Kúnos, Rumeli'de konuşulan Türkçeye dair bir ağız araştırması yapmak üzere Adakale'den çeşitli masallar derlemiştir. MZKDRT'nin ilk cildinde Almanca kaleme aldığı giriş yazısından sonra derlediği masal metinlerini özel bir transkripsiyon yöntemi ile "Latin harfli" Türkçe olarak çalışmasına almıştır (Bkz. Ek). Çalışmanın ikinci cildi ise ilk ciltte yer alan masalların Almancaya çevirilerini içermektedir.

Ignác Kúnos'un Türkiye'deki dil inkılâbından yirmi bir sene önce yayımladığı çalışmasında Latin harfli Türkçe kullanmış olması oldukça ilgi çekicidir. "Kúnos'un masalları yazıya geçirirken bir anlamda cumhuriyet tarihinin önemli bir adımı olan harf inkılâbının ilk örneklerini sunduğunu ve bu girişimiyle büyük önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten önce Türkçede Latin alfabesi kullanan öncü kişilerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz" (Ozan, 2018: 8). Kúnos'un bir dilbilimci dikkatiyle topladığı bu malzemenin dilsel açıdan sıhhatinin önem arz ettiği aşikârdır. Bundan dolayı da o, ses özelliklerinin muhafaza edildiği bu

transkripsiyon yöntemi sayesinde derlemeye konu olan malzemeyi halktan duyduğu şekilde doğrudan kaydetmeyi başarabilmiştir. Bu yüzden Adakale'den derlenen masalların taşıdıkları Rumeli Türkçesi ağız özellikleriyle de tam bir halk masalı niteliğinde oldukları söylenebilmektedir. Adakale masalları, derleyici tarafından herhangi bir müdahale edilmeksizin özenle bir araya getirilen ve Rumeli Türkçesine dair kıymetli dil özelliklerini içlerinde barındıran zengin bir halk edebiyatı verimidir.

Kúnos'un masalları tam olarak hangi tarihte Adakale'den derlediği, derlemedeki kaynak kişileri vs. çalışmasında belirtilmemiştir. Ancak Kúnos, *Halk Edebiyatı Nümuneleri: Türkçe Ninniler* adlı kitabında yirmi sene evvel Adakale'de bulunduğu sıralarda çeşitli derlemeler yaptığını ve Adakale'den topladığı masalları Leipzig'de Almanca olarak neşrettiğini belirtmiştir (Kúnos, 2013: 79). Onun bu kitabı 1922 yılında yayımlandığı göz önünde bulundurulursa Adakale'deki derlemeyi de 1900'lü yılların başında yaptığı anlaşılmaktadır. Tarihler 1923'ü gösterdiğinde ise Macar Türkolog Adakale'den derlediği masallara dair Macarca bir kitap daha yayımlamıştır. *Adakále Mesekertje Török népmesék* [Adakale Masal Bahçesi: Türk Halk Masalları] adını taşıyan bu eser Adakale'den derlenen 51 masal içinden seçilmiş 19 masalı ihtiva etmektedir. İlgili kitap incelendiğinde çalışmanın MZKDRT'nin aksine, akademik bir çalışma olmaktan ziyade içeriğindeki masallara dair çeşitli çizimlerle desteklenen, çocuklara yönelik bir masal kitabı niteliğinde olduğu görülmüştür (Görseller için bkz. Çinko, 2022: 299.)

Adakále Mesekertje Török népmesék (kısaca AMTN) adlı masal kitabı Türkçeye Necmi Seren tarafından çevrilerek *Adakale Türk Masalları* adıyla 1946 yılında ilk kez yayımlanmıştır. Kitabın girişinde Seren, Adakale'ye dair çok kısa bilgi verdikten sonra Kúnos'un Macarca olarak yayımladığı eserini "olduğu gibi" Türkçeye çevirdiği belirtmiştir (Bkz. Kúnos, 1946: I). AMTN eserine dair Türkiye'de yapılmış en sağlıklı çalışmanın Necmi Seren çevirisi olduğu kanaatindeyiz. İlerleyen yıllarda Türkiye'de Adakale masallarına dair çeşitli yayımlar yapılmış olsa da (Bkz. Tuna'ya Akan Türk Masalları (2018); *Adakale Türk Masalları* (2022) bu çalışmaların 1946 tarihli çalışmada yer alan masallardan farklı olarak yeni bir masal metni ihtiva etmedikleri görülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye'de Adakale masalları olarak yalnızca AMTN eserinde yer alan 19 masal metni, Necmi Seren'in bu eseri Türkçeye çevirmesiyle bilinmiştir. Ancak Kúnos, esasında Adakale'den toplamda 51 masal derlemiştir. Kúnos'un, 1907 tarihli MZKDRT eseri, Adakale masallarının ana kaynağıdır. Kúnos, akademik nitelikte olmayan 1923 tarihli AMTN kitabı içine ise MZKDRT'den seçtiği 19 masalı dâhil etmiştir. Kúnos'un 1923 tarihli masal kitabında, derlediği masallara ne boyutta müdahalelerde bulunduğu başlı başına farklı bir araştırmanın konusu olacak genişliktedir ve konumuz sınırları dışındadır. Ancak açık olan şudur ki Kúnos tarafından derlenen Adakale masallarının sayısı 19 değil, 51'dir.

Max Lüthi Yöntemi, Avrupa halk masallarını odağına alan bir inceleme yöntemi olsa da İsviçreli kuramcının *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* eserinde halk masallarına dair ortaya koyduğu beş ilke, evrensel boyutta ilkelerdir. Bu evrenselliğin sorgulanabilmesi için Adakale'den derlenen Türk halk masalları üzerinde çalışmak tarafımıza oldukça elverişli görünmüştür. Nitekim hazırladığımız yüksek lisans tez çalışmasında bu zamana kadar Macarcadan Türkçeye çevirisi vasıtasıyla bilinen 19 Adakale masalı, tam bir halk masalı niteliği taşıdıkları MZKDRT derlemesinden yani masalların ana kaynağından okunarak Max Lüthi Yöntemi ile incelenmiştir. Bu makalede incelenen *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı ise Türkiye'de bugüne kadar bilinen 19 Adakale masalının dışında bir masaldır. Masal, MZDRT eserindeki 27. masal metnidir ve 124-128 no'lu sayfalar arasında yer almaktadır. Analize konu edilecek bu masal, MZKDRT eserindeki orijinal şekliyle EK'te sunulmuş; epizot hâlinde ise aşağıda özetlenmiştir.

1.1. Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı Masalının Özeti

1. Bir padişahın bir karısı ve bir kızı varmış.
2. Kız, bir kadın hocadan ders almış. Kız, hocasını çok severmiş ve sürekli yüzüne bakarmış.
3. Hoca, kızın babasıyla evlenmek istemiş. Kızdan, annesini öldürmesini istemiş.
4. Kız, annesini bal kúpünün içine atıp öldürmüş.
5. Padişah, kızının hocasıyla evlenmiş. Kız, hâlâ her gün hocasının karşısına geçip onu izlermiş.

6. Hoca ana bir gün bu durumdan sıkılıp kıza tokat atmış. Kız başına bela aldığını anlamış.
 7. Başka bir memlekette bir padişah ve bu padişahın bir karısı varmış.
 8. Padişahın karısı her doğuruşunda doğan sabi, ebesini yermiş. Memlekette ebe kalmamış.
 9. Hoca ana, kızıdan o memlekete gidip ebelik yapmasını istemiş.
 10. Kız yolda giderken anasının kabrine uğramış. Mezardan ses gelmiş.
 11. Anası kıza, doğumda onlardan kirpi derisi, eldiven ve bir kazan süt istemesini; eldivenleri giyerek bebek doğduğu gibi tutup sütün içine atmasını söylemiş.
 12. Kız annesinin dediği gibi yapıp doğan sabiyi süte atınca sabi sütü içip bir tulum olmuş, kıza zarar vermemiş.
 13. Padişah, kıza pek çok altın, gümüş verip memleketine uğurlamış.
 14. Doğan sabinin adını Ürem Bey koymuşlar. Ürem Bey'in eli, ayağı yokmuş; salt bir tulummuş.
 15. Tulum 7 yaşına gelmiş. Ona bir hoca bulmak istemişler. Gelen hocalar ondan korkup kaçarlarmış.
 16. Hoca ana, kızı Ürem Bey'e hocalık yapması için saraya göndermiş.
 17. Kız yolda giderken anasının kabrine uğramış. Mezardan ses gelmiş.
 18. Anası, kızıdan saraya gidince kirpi derisinden ruba ve gül fişkınından dikenli sopa istemesini; Mushaf'ı önüne koyup tulumu karşısına oturtmasını ve sopayla tulumu bir kere vurmasını tembih etmiş.
 19. Kız denilenleri yapmış. Sopayla tulumu vurmasıyla tulum, Mushaf'ı baştan sona okumuş.
 20. Padişah, kıza pek çok altın, gümüş verip memleketine uğurlamış.
 21. Ürem Bey büyümüş, evlenmek istemiş. Kimse bir tulumu kızını vermek istemezmiş.
 22. Hoca ana, kim tulumun ebesi ve hocası olduysa karısı da o olsun diyerek kıza saraya yollamış.
 23. Kız yolda giderken anasının kabrine uğramış. Mezardan ses gelmiş.
 24. Anası, kıza gelinlik olarak kırk kat kirpi derisinden kaftan istemesini söylemiş. Böylece tulum onu yemek istese de kaftana dış geçiremeyecekti.
 25. Kızı, Ürem Bey'e nikâh etmişler.
 26. Ürem Bey, kızın yanına gelip onu yemeye çalışmış ama kirpi derisinden dış geçirememiş.
 27. Kızıdan kaftanını çıkarmasını istemiş. Kız da önce Ürem Bey'in nikabını çıkarmasını istemiş.
 28. Sırayla kız kırk kat kaftanını, Ürem Bey kırk kat nikabını üzerinden atmış.
 29. Ürem Bey ayın on dördü gibi bir delikanlı olmuş.
 30. Kız, Ürem Bey'i görünce çok beğenip asıl rubalarını da üzerinden atmış.
 31. Kırk gün kırk gece düğün yapılmış, ömür boyu mutlu yaşamışlar.
- (Kúnos, 1907: 124-128).

2. Ürem Bey İle Bir Padişah Kızı Masalının Max Lüthi'nin Evrensel Masal İlkelerine Göre Çözümlemesi

Max Lüthi, tüm akademik hayatı boyunca masalı masal yapan şeyi aramış (Ewig, 2010: 225) ve bu amacını kanaatimizce *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* adlı çalışmasında türe dair ortaya koyduğu beş ilkeyle gerçekleştirmiştir. Max Lüthi, bu önemli çalışmasında halk masallarını karakterize eden ve türe sabit bir çehre kazandıran özellikleri açıklayıp bu özellikleri beş maddede kategorize etmiştir. Masal, birincil kültür ortamında ağızdan ağıza aktarılırken türün sahip olduğu temel form dikkat çekmektedir. Bu

temel form, halk masallarının hepsinde tam anlamıyla var olmayabilir. Ancak bütün masalların arka planında görünmez bir biçimde varlığını sürdürmektedir (Gümüş, 2017b: 2399). Lüthi'nin ortaya koyduğu ilkeler, bir halk masalının iskeletini oluşturmaktadır. Anlatı, bu biçimsel özellikler üzerine inşa edilmektedir (Çiçek, 2018: 123). Devam eden kısımda Max Lüthi'nin beş masal ilkesi açıklanarak bu ilkelerin *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalındaki yansımaları analiz edilmiştir.

2.1. Tek Boyutluluk

Max Lüthi'nin belirlediği birinci ilke “tek boyutluluk” ilkesidir. Lüthi'ye göre halk masallarında gerçek dünya ile olağanüstü dünya tek boyut içinde bir arada bulunmaktadır. Masal atmosferi içinde gerçek ve gerçeküstü dünya arasında bir ayrım bulunmadığından, masalda meydana gelen olağanüstü olaylar/durumlar masal karakterleri için gündelik olaylara eş değerdir. Masal içinde karşılaşılan bir olağanüstü dünya varlığı/nesnesi (dev, cin, peri, cadı, konuşan hayvanlar, sihirli nesnelere vb.) masal karakterleri üzerinde bir korku veya şaşkınlık yaratmamaktadır. Bundan dolayı masal kahramanları -sıradan varlıklara karşı olduğu gibi- dış dünya varlıkları ile kolayca etkileşime geçebilmektedir. “Masal kahramanı için böylesi varlıklar korkulacak veya endişe duyulacak varlıklar olmalarının aksine evlilik bağı kurulabilecek kadar normal varlıklardır” (Çinko, 2022: 106-107). Masal kahramanları, olağanüstü varlıklar ile kendi aralarında bir fark olduğunu düşünmezler. Kendilerini bu öbür varlıklardan ayıran uçurumun farkında değilmiş gibi görünürler (Lüthi, 1996a: 148). Bundan dolayı da masalın tek boyutlu evreni içinde gayet sıradan sayılan bir devden veya bir lamba cininden sihirli bir hediye almayı yadırgamazlar.

Tek boyutluluk ilkesine göre masalın olay örgüsünde meydana gelen sıra dışı bir hadise, karakterler üzerinde herhangi bir korku açığa çıkarmamaktadır. Masal karakterleri dipsiz bir kuyuda yaşayan yedi başlı yılanlardan veya dile gelen bir hayvandan onların sahip olduğu olağanüstü nitelikler sebebiyle korkmaz. Ortaya çıkan bir korku söz konusu ise bunun nedeni o varlıktan zarar görebilme korkusudur. Masal içinde oldukça uzak mesafelere hatta farklı âlemlere göz açıp kapayıncaya kadar yapılan yolculuklar söz konusudur. Sihirli ve süratli seyahatler neticesinde varılan mekânlar, kahramanlar için her gün seyahat edilebilecek sıradanlıkta yerlerdir (Çinko, 2022: 105). Halk masallarındaki tek boyutluluk ilkesi özetle “olağan ile olağan dışının masal atmosferinde iç içe geçmesi” olarak tanımlanabilmektedir.

Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalında tek boyutluluk ilkesinin ilk yansıması padişahın kızı ile ölü annesinin mezarlıktaki konuşmaları sahnesinde görünür kılınmıştır. Kahramanın, ölü annesi ile diyaloga girmesi masalda dünya-ahiret boyutunda bir farklılaşma olmadığını, dünyanın ve ahiretin masal atmosferi içinde birlikte yer aldığını kanıtlar niteliktedir. Bir ölü ile konuşmak, padişahın kızını korkutmamış veya şaşırtmamıştır. Kız, Ürem Bey'den zarar görmemesi için ölü annesinden çeşitli tavsiyeler almış ve bunları uygulamaktan çekinmemiştir. Masalda tek boyutluluk ilkesinin diğer yansımasını ise bir tulum hâlinde kolsuz bacaksız doğan Ürem Bey oluşturmaktadır. Ürem Bey'in doğumundaki olağanüstülük ve garabet çevresindekileri korkutmamıştır. Masalda Ürem Bey'den korkulmasının sebebi arz ettiği olağanüstü görünüm değil, çevresine zarar verebilme kapasitesidir. Ürem Bey'in durumu masal içinde öylesine normal bir durumdur ki bir padişah kızı ile bir tulumun evlenmesi hiç yadırganmamıştır. Masalda açıkça görüldüğü gibi gündelik dünya varlıkları ile olağanüstü varlıklar tek boyut içinde yan yana yaşamaktadır.

2.2. Yüzeysellik

Max Lüthi'nin belirlediği ikinci ilke “yüzeysellik” ilkesidir. Masallardaki karakter, ruh, olay, mekân ve zaman sunumları derin anlatımdan yoksundur. Bu yüzeysel sunum masala gerçeklerden uzak olma özelliği kazandırmaktadır (Önal ve Dursun, 2009: 228). Halk masallarında yüzeysellik ilkesinin varlığı fiziksel, ruhsal ve zamansal boyutta takip edilebilmektedir.

Fiziksel açıdan bakıldığında masalarda karakterlere dair detaylı bilgi verilmediği fark edilmektedir. Tanımlamalar, basit isimlendirmeler ve sıfatlar vasıtasıyla (padişahın kızı, üvey ana vb.) yapılmaktadır. Masal içinde meydana gelen hastalık ve sakatlıklar ayrıntılı olarak betimlenmez. Uzuvarlar ve organlar rahatlıkla sökülüp takılabilir. Vahşi ölüm veya yaralanma sahnelerinin ayrıntılı olarak tasvir edildiği de görülmez. Masallardaki yüzeysellik sadece olayların sunumuna değil nesnelere yapılarına bile sirayet etmiştir. Masallarda genellikle derinliği olmayan, düzlüğe doğru eğilimi olan şekillerin -bastonlar, yüzükler,

anahtarlar, kılıçlar, tüfekler, hayvan kılırları, kuş tüyleri- varlığı dikkat çekmektedir (Lüthi, 1996b: 81). Masallardaki olağanüstü mekân sunumlarının da yüzeysel olarak yapıldığı fark edilmektedir. Yüzeysel sunum yalnızca olağanüstü mekânlar için değil, gündelik mekânlar için de geçerlidir. Gayet sıradan bir saray ile uçan saray masal için âdeta farksızdır. Masalda biri için “saray” denirken diğerinin sıra dışı tarafı sadece “uçan” sıfatı ile belirtilmekte ve detaylı tasvire yer verilmeden alımlayıcıya aktarılmaktadır.

Yüzeysellik, ruhsal açıdan değerlendirildiğinde ise dikkati en başta masal karakterlerinin aktif birer iç dünyaya sahip olmamaları çekmektedir. Masaldaki kişiler; sevinçlerini, üzüntülerini, korkularını, öfkelerini, şaşkınlıklarını oldukça yüzeysel olarak yaşarlar. Masalda bir duygunun ifade edilmesi söz konusu ise bu psikolojik tahlil vasıtasıyla değil, kahramanın bir hareketi vasıtasıyla aktarılmaktadır. Kahramanların geçmiş hakkında bilgi verilmemektedir. Karakterler arasında kurulan güçlü bağlar söz konusu değildir. Pamuk ipliğine bağlı olarak yaşanan ikili ilişkiler kolayca kopup hızla yeni ilişkiler kurulabilmektedir.

Zamansal yüzeysellik ise zamanın ilerleyişi ve zamanın masal atmosferine olan etki düzeyinde açığa çıkmaktadır. Halk masallarının zamanın geçişi, masal için etkisiz bir ilerleyiş hükmündedir (Çinko, 2022: 109). Kahramanların yaşadıkları onlarca macera sonunda yıprandıkları ve yaşlandıkları görülmemektedir. Masalda zaman, sadece ifade boyutunda kalıp etki boyutuna geçememektedir. Özetle yüzeysellik ilkesi, masalarda yer alan her bir unsurun (karakter, ruh, nesne, yer, olay, zaman) alımlayıcıya derinliksiz ve teferruatsız şekilde sunulması olarak değerlendirilmektedir.

Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalında yüzeysellik ilkesinin varlığı ilk olarak kullanılan kısa ve öz tanımlamalardan anlaşılmaktadır. Masal karakterlerinden hiçbirini hakkında detaylı tanımlama ve betimleme yapılmamıştır. Fiziksel betimlemeye en elverişli görünüşlerden birine sahip olan Ürem Bey bile sadece kolsuz-bacaksız bir tulum hâlinde olduğu belirtilerek bırakılmıştır. Masalda öne çıkan kaftan, ruba, dikenli sopa, eldiven gibi nesnelere ise genel olarak derinliğe değil, düzlüğe eğilimli nesnelere yer verilmiştir. Yüzeyselliğin bir başka yansıması ise Ürem Bey’in kolsuz bacaksız bir tulum hâlinde güzel bir delikanlıya dönüştüğü sahnede görülmektedir. Halk masallarında yer alan varlıkların uzuvları kolayca sökülüp takılabilen mekanik parçalar hükmündedir. Bu noktada kolsuz bacaksız bir tulum olan canlının normal bir insan formuna kavuşması masalda -kırk kat nikabını üzerinden atarak- oldukça kolay gerçekleşmiştir. Ruhsal açıdan değerlendirildiğinde ise masal karakterlerinin aktif iç dünyalara sahip olmadıkları kolaylıkla fark edilmektedir. Kişi kadrosunun pasif ruh dünyalarına dair masalda hiçbir psikolojik çözümleme yapılmamıştır. İkili ilişkilerin oldukça yüzeysel yaşandığı aşikârdır. Nitekim padişahın kızı, hocasını çok beğendiği için öz annesini hiç düşünmeden öldürebilmiştir. Karısını aniden kaybeden padişahın bu kaybı neticesinde bir üzüntü duyduğu da aktarılmamış ve o hemen başka bir kadınla evlenebilmiştir. Benzer şekilde üvey anne, kızın ölmesini arzulamaktadır. İçinde kıza karşı beslediği kin ve nefret duygusu, masal içinde hocanın iç dünyası betimlenerek aktarılmamıştır. Üvey annenin kıza karşı olan hisleri, onu Ürem Bey’in yanına üç kez göndererek öldürülmesini beklemek şeklinde aktarılmıştır. Kısaca masal, türün doğası gereği önem arz etmeyen her türlü detaydan arındırılmıştır ve açıkça yüzeysellik ilkesiyle uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

2.3. Soyut Biçim

Max Lüthi’nin belirlediği üçüncü ilke “soyut biçim” adını taşımaktadır. Ayrıntılı anlatım ve tanımlamalardan yoksun olan halk masallarında simgeci, açık ve net bir anlatım tarzı söz konusudur. “Halk masalları çeşitliliği değil, birliği arzulamaktadır” (Çinko, 2022: 263). Bu arzu, açıkça masalda kullanılan isimlendirmeler noktasında dikkat çekmektedir. Masalarda kadı kızı, fesleğenci kızı, saka güzeli, altın öküz, billur köşk gibi basit adlandırmalar söz konusudur. Özel isim kullanımı nadir görülmektedir. Bu basit isimlendirmeler sayesinde masal iletmek istediği tüm bilgileri âdeta tek kelimeye sığdırmış olmaktadır. “Dünya, kelime içine hapsolmuştur; bize bir şeylerin unutulduğunu hissettirecek belirsiz bir ayrıntı yoktur” (Lüthi, 1986: 25). Bu soyut üslup, masalın geneline sirayet etmiştir. Masalda öne çıkan nesnelere, katı ve keskin formlarıyla dikkat çekmektedir ve bu nesnelere genelde altın, gümüş, demir, bakır gibi madenlerle kaplı oldukları görülmektedir (Lüthi, 1986: 27). Sabit forma katkı sağlayan diğer unsur ise masallardaki renk kullanımınıdır. Masal, karışık renklere bürünmüş alaca bir dünya yaratmaktan kaçınmaktadır (Çinko, 2022: 122). Bundan dolayı da masallar, karmaşık bir renk paleti sunmak yerine altın, gümüş, siyah ve beyaz gibi saf renkleri ön plana çıkarmaktadır.

Masalda her şeyin tam da olması gereken anda gerçekleşmesi, kahramanın ona yardımcı olacak varlığa karşı hep “doğru” davranışlar sergilemesi, kahramanın masaldaki amacı neyse ona odaklanarak amacına hizmet etmeyecek davranışlara girişmemesi vb. masalarda sıklıkla karşılaşılan olaylardandır. Defaatle meydana gelen böylesi olaylar, masallara temel bir iskelet kazandırmaktadır. Lüthi'ye göre halk masallarında gerçekleşmesi imkânsız olan bir şey yoktur. Hatta “başkalaşım ne kadar mekanik ve aşırı olursa önümüzde o kadar açık ve kesin bir şekil ortaya çıkar” (Lüthi, 1986: 36). Bu noktada masalda meydana gelen aşırılıklar ve mucizeler (don değiştirme, sihirli yolculuk, hayvanların dile gelmesi vs.) ve masal içinde sıklıkla kullanılan zıtlıklar da (güzel-çirkin, fakir-zengin, iyi-kötü, güçlü-güçsüz, büyük-küçük) olay örgüsünün “netlik” kazanmasını sağlamaktadır.

“Masal tasvir ve tarif etmez, aksine sadece beyan eder” (Ewig, 2010: 225). Masalda olaylar sürekli ileriye doğru akar. Olayların ağ gibi iç içe geçmesi karmaşa yaratıp masalın arzuladığı açık ve net sunum ile çelişecektir. Bundan dolayı masalarda geriye dönüş yapılmaz. Masalların vazgeçilmez unsurlarından bir başkası ise 3-7-40 gibi sabit formüllerdir. Sayısal olarak da masal çeşitlilikten ziyade sabit bir yapıyı tercih etmektedir. Sayısal çeşitlilik masalın temel iskeletine zarar vereceğinden ötürü sadece belli başlı sayılar ön plana çıkarılmaktadır. Kısaca soyut biçim ilkesi; masalın karmaşadan uzaklaşıp netliğe kavuştuğu masalı “masal” yapan sabit form ve içeriği ortaya koymaktadır.

Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalında bu ilkenin varlığı, öncelikle masalda kullanılan isimlendirmeler üzerinde fark edilmektedir. Masalın kişi kadrosu; padişahın kızı, Ürem Bey, padişah, padişahın karısı, hoca ana, civar memleketin padişahı, hanım sultan ve vezirden oluşmaktadır. Halk masalları özel isim kullanmaya pek rağbet etmese de Ürem Bey’de olduğu gibi nadiren özel isim kullanımları görülebilmektedir. Ancak masalın diğer tüm kişilerine bakıldığında hiçbirinde böyle bir kullanımın tercih edilmediği aşikârdır. Kişiler, masaldaki padişahlar ile olan yakınlık derecelerine (karısı, kızı) veya mesleklerine (hoca, vezir) göre isimlendirilmiştir. Yani masaldaki her kişi, yalnızca “bir” özellik ile masala dâhil edilmiştir. Ürem Bey için de bu durum geçerlidir. O da masala “tulum” şeklinde olması yönüyle yani tek bir özellik ile dâhil olmuştur. Kişilerin nitelikleri noktasında olan bu bire indirgeme, türün karmaşadan bilinçli olarak kaçınan tabiatı gereğidir. Masalda öne çıkan nesnelere bakımından da bir kalıplaştırma söz konusudur. Ürem Bey’in yanına gittiğinde kızın talep ettiği eldiven, ruba ve kaftan kirpi derisi ile sopa ise dikenlerle kaplıdır. Halk masallarının esnek olmayan nesnelere kullanma yönündeki bu eğilimi masalın sabit bir form kazanmasına yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde neredeyse her masalda altın ve gümüş gibi madenlerin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu masalda da civar memleketin padişahı, kıza altın ve gümüş ihsan etmiştir. Masalın çeşitlilikten uzaklaşarak ortak bir türsel görünüme ulaşma çabası sayısal kullanımlar noktasında da fark edilmektedir. Kız, Ürem Bey’in yanına üç kez gitmiştir, ölü annesiyle üç kez söylemiştir; padişah, Ürem Bey’e yedi yaşına geldiği zaman bir hoca tutmak istemiştir, Ürem Bey ve kızın üzerinde kırk kat ruba vardır ve masal sonunda kırk gün kırk gece düğün yapılmıştır. Masalda soyut biçim ilkesinin bir başka yansıması Ürem Bey’in form değiştirdiği sahnede fark edilmektedir. Ürem Bey’in form değiştirip normal bir insan vücuduna kavuşması, üzerinden kırk kat nikabını atarak hızla gerçekleşmiştir. Masalda olayların aktarımı noktasında da türün doğasına ters bir sunum yoktur. Olaylar iç içe geçmemiş, yalnızca ileriye doğru akmıştır. Bu da soyut biçim ilkesi gereği karmaşıklıktan uzaklaşıp netliğe varmayı arzulayan halk masallarının yapısıyla uyum içindedir.

2.4. Tecrit ve Evrensel Bağlantı

Halk masallarının gerçek dünyada seyrek rastlanan unsurlara olan ilgisi ve özünde farklılık arz eden böylesi unsurların çekici tarafı, “tecrit ve evrensel bağlantı” ilkesinin temelini oluşturmaktadır. İlke, tecrit edilmiş unsurların masalın diğer unsurları ile kolayca etkileşime geçmesi ve bu sayede masalın hızlı olay akışının kesintiye uğramadan sürdürülmesiyle ilişkilidir.

“Masallar nadir, kıymetli, diğerlerinden farklı olan yani üvey anne, üvey evlat, yetim kız, sakat çocuk gibi tecrit edilmiş her şeyi sever ve ön plana çıkarır” (Gümüş, 2017b: 2404). Tecrit edilmiş kahramanların yüzeysellik ilkesiyle de bağlantılı olarak pasif bir iç dünyaya sahip oldukları görülmüştür. Bu bakımdan onların din, millet, vatan, aile vb. herhangi bir manevi unsura bağlılıklarının olmadığı (Önal ve Dursun, 2009: 229) fark edilmektedir. Kahraman ailesini tamamen kaybedebilir veya ailesi onu terk edebilir. Bu gibi

kayıplardan hemen sonra kahraman gözyaşı dâhi dökmeden masalın ona verdiği rol neyse onu oynamak üzere dış dünyaya açılır (Çinko, 2022: 130). Tecrit hâlinin yansımalarından biri olan bu aidiyetsizlik, kahramanların güçlü ilişkiler kurmadan kurdukları bağları kolayca koparıp yeni evrensel bağlantılar kurarak hızlı masal akışına adapte olmalarını sağlamaktadır. Tabiatüstü niteliklere sahip bir masal unsuru (dev, cin, peri, dile gelen bir hayvan, uçan halı vb.) tabii olarak “normal” olana karşı bir farklılık oluşturmaktadır. Bu gibi olağanüstü özelliklere sahip unsurların masaldaki mevcudiyetleri açıkça tecrit ilkesiyle bağlantılıdır. Tecrit edilmiş kahraman, tecrit edilmiş varlıklar ile tecrit edilmiş mekânlarda kolayca etkileşime geçebilmektedir.

Masalarda kahramanlara yapılacak yardımlar veya sunulacak hediyeler onlara kolayca verilmekte ve kahraman olayların göbeğine hızla çekilebilmektedir. Kahraman; ona sunulan hediyeler, aldığı öğütler veya şahit olduğu mucizevi olaylar sayesinde yeni evrensel bağlantılar kurarak macerasına hız kesmeden devam edebilmektedir. Kısaca tecrit ve evrensel bağlantı ilkesi, halk masallarında izole olmuş unsurların birbirleriyle zahmetsizce bağ kurabilme kabiliyetlerini ortaya koymaktadır. Tecrit sayesinde hızla kopup hızla yenisi oluşan bağlantılar sonucunda masal türünün doğasına uygun şekilde olay odaklı süratli bir akış meydana gelmektedir.

Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalında tecrit ve evrensel bağlantı ilkesinin varlığı ilk olarak masal kişileri vasıtasıyla görünür kılınmıştır. Masaldaki kız, öz annesini öldürerek öksüz kalmış; bir bakıma bizzat kendisini tecrit etmiştir. Benzer şekilde kız, annesi ölünce babasından hocası ile evlenmesini isteyerek yine bizzat kendisi bir üvey anneye sahip olmuştur. Üvey anne figürünü de dolaylı olarak kahraman yaratmış; tecrit edilmiş bir unsuru masala kazandırmıştır. Tecrit durumu, kolsuz bacaksız bir tulum görünümünü nedeniyle Ürem Bey’in yapısında da açıkça fark edilmektedir. Ürem Bey, olağan dışı doğumu ve formu nedeniyle diğer masal unsurlarından ayrılmaktadır. Kızın annesini öldürmesi ve ölü annesiyle mezarı başında söyleşmesi yine tecrit ilkesi bağlamında ele alınabilmektedir. Ölü anne, mezar içinde diğer masal unsurlarından izole bir hâlde bulunmaktadır. Tecrit edilmiş kişilerin/varlıkların/nesnelerin tecrit edilmiş unsurlarla kolaylıkla etkileşime geçmesi sonucu masalda evrensel bağlantılar kurulmuştur. Kız, üvey annesinin zorlamasıyla Ürem Bey’in yanına yollanmıştır. Yolda ölü annesi ile üç defa ölü annesiyle iletişime geçerek Ürem Bey’den zarar görmemek için gerekli tavsiyeleri almıştır. Kız, tulum hâliyle kırk kat nikabın içinde izole hâlde olan Ürem Bey ile üç kere doğrudan etkileşime geçmiş ve ondan hiçbir zarar görmemiştir. Kurulan evrensel bağlantılar sayesinde masalın olay akışı kesintiye uğramadan hızla devam etmiştir. Halk masallarında Lüthi’nin tabiriyle kahramanlar “talihle kutsanmış” olduklarından ihtiyaç duydukları her şey onlara tam zamanında sorgusuzca sunulmaktadır. Masalda kız, annesini öldürmüş olsa da onun mezarı yanından geçerken durup Kur’an okumak istemiştir. Anne, kızın tarafından katledilmiş olsa da kızına yardım etmiştir. Bunlar ne kızın annesine duyduğu özlem dolayısıyla ne de annenin kıza duyduğu merhamet dolayısıyla gerçekleşmiştir. Bu durum, halk masallarının kahramanlara sunduğu sınırsız baht ile ilişkilidir. Hediye/öğüt masalda yeni evrensel bağlantıların kurulmasına aracılık etmiştir. Bunlar sayesinde kahraman, masaldaki olayı çözüme kavuşturabilecek bilgiye sahip olabilmıştır. Kurulan evrensel bağlantılar sayesinde türün sahip olduğu olay odaklı akıcılık hız kesmeden devam etmiştir.

2.5. Yüceltme ve Her Şeyi Kapsama

Max Lüthi’nin ortaya koyduğu son ilke “yüceltme ve her şeyi kapsama” ilkesidir. Lüthi’ye göre başlı başına masal motifi diye bir şey yoktur. Halk masalları, motiflerini gerçekçi hikâyelerden, efsanelerden, mitlerden ve bazen de doğrudan doğruya gerçek dünyadan almakta ve bunları dönüşüme uğratarak kullanmaktadır (Lüthi, 1986: 74). Bu motifler, masalda gerçeklikten uzaklaştırılarak -yüceltilerek, saflaştırılarak, billurlaştırılarak- masal motiflerine dönüştürülmektedir (Oruç, 2010: 255). Lüthi’nin yüceltme kavramıyla kastettiği budur. Bu yüceltme işleminin gerçekleşebilmesi için ise herhangi bir motifin özündeki realiteden ve karmaşıklıktan koparılması yani içinin boşaltılması gerekmektedir. Lüthi’ye göre esasen sahip olduğu karmaşık özden arındırılan bir motif yücelterek her şeyi kapsayıcı bir özgürlüğe kavuşmaktadır.

Masal için vazgeçilmez motiflerden biri şüphesiz ki sihirdir. Ancak masalın sihirli bir kökeni olsa da gerçek sihrin masalda yer almadığı fark edilmektedir (Gümüş, 2017b: 2405). Çünkü sihir, masala dâhil olur

olmaz özündeki karmaşıklıktan arındırılmaktadır. Bunun kanıtı sihrin hızla gerçekleşmesi ve hızla çözülmesidir. Sihir/büyü motifi, özündeki metafizik karmaşadan ve psikolojik gerilimden arındırılarak yüceltilmiştir. Buna benzer şekilde yolculuk motifi de içeriğindeki süreçten arındırılmıştır. Bu sayede zahmetsizce “masalsı” yolculuklar yaparak büyüdü diyarlara varmak masallar içinde mümkün kılınmıştır.

Cinsellik, özündeki tutkudan ve erotizmden arındırılarak masallara dâhil edilmiştir. Halk masallarında yer yer erotik sahneler yer alabilse de bu sahneler ne alımlayıcıda ne de masal kahramanlarında tahrik edici bir his uyandırmamaktadır (Çinko, 2022: 146). Sahip olduğu şehvetli içerikten sıyrılan motif, bir masal motifine dönüşmektedir. Bununla bağlantılı olarak masalarda doğum motifi de yüceltilmiştir. Doğumlar hızla ve zahmetsizce gerçekleşmektedir. Benzer şekilde masalarda geçen hastalık/sakatlık gibi trajik durumların da içleri boşaltılarak yüceltildiği görülmektedir. Masalarda gerçek bir hastalığın adı geçmez. Kalp hastası bir prenses veya şeker hastası bir padişah masal için söz konusu değildir (Çinko, 2022: 146). Bunun nedeni halk masalının bireyselleştirmeden kaçman stilistik eğilimidir (Lüthi, 1986: 71). Masalarda kahramanlar kolayca efsunlanabilir, uzun mesafeler sihirli bir kuşun sırtında süratle aşılabilir, kopan uzuvlar tükürükle yerlerine yapııştırılabilir, hayvanlar konuşabilir, kahramanlar don ve boyut değiştirebilir... Özetle, masal atmosferi içinde gerçekleşmesi imkânsız hiçbir şey söz konusu değildir. Bu durum, özündeki realiteden arındırılan motifler sayesinde olmaktadır. Masal motifine dönüşen bir unsur artık her şeyi kapsayıcı güce ulaşmıştır. Bu sayede de masal, ortaya çıkabilecek her türden “masalsı” olaya/duruma kolayca kapı aralayabilmektedir.

Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalında bu ilke kapsamında dikkat çeken ilk motif öğüt alma motifidir. İçi boşaltılarak yüceltilen alelade öğüt alma motifi, masalda “ölüden öğüt alma” hâline gelerek bir masal motifine dönüşmüştür. Masalda yüceltilen diğer bir motif doğum motifi olmuştur. Masaldaki doğum, tabii şartlar altında özünde barındırdığı kapsamlı süreçten arındırılmıştır. Ürem Bey gibi tulum hâlinde doğan garip bir varlık bile acısız, zahmetsiz ve hızlı bir şekilde masal dünyasına gelmiştir. Masalda Ürem Bey'in sıra dışı formu bir hastalık olarak ele alınırsa bu hastalığın bir adının olmadığı ve hastalığın Ürem Bey'in ailesini üzdüğüne dair bir göndermede bulunulmadığı anlaşılmaktadır. Hastalık motifi, özündeki dramatik içerikten koparıldığı için ailesi, Ürem Bey'in durumunu normal karşılamış ve her normal çocuk için olduğu gibi ona da eğitim alması için bir hoca, büyüyünce evlenmesi için bir eş bulmaya çalışmıştır. Bu sayede Ürem Bey gibi bir tulum ile bir padişah kızının evlenmesi masal atmosferinde gayet sıradan bir durum olarak karşılanmıştır. Masalda yüceltilen bir başka motif ise cinsellik motifidir. Kız, Ürem Bey'in güzel bir delikanlıya dönüştüğünü gördüğünde üzerinde kalan son parça elbiseyi de çıkarmıştır. Masalda “Birbirlerinden murat aldılar” cümlesiyle masumane bir masal cinselliğini yaratılmıştır. Bu sayede bir padişah kızı ile yenice insan formu kazanmış bir tulumun birlikte olması masal içinde tahrik edici bir etki uyandırmadan basitçe anlatılmıştır. Özetle, yüceltilerek her şeyi kapsayıcı güce ulaşan motifler sayesinde masal, her türden olağan dışı unsuru olay örgüsüne kolaylıkla dâhil edebilecek bir güce ulaşmaktadır. Masal türünün en belirgin hususiyetlerinden biri olan “içeriğinde olağanüstülükler barındırma” motiflerin ulaştıkları bu her şeyi kapsama gücü sayesinde mümkün olmaktadır. Halk masalları sıradan bir motifi yücelterek masal motifine dönüştürürken esasında gerçek olanı da kolaylıkla gerçek üstü bir görünüme büründürübilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından 1900'lü yılların başında Tuna Nehri üzerindeki küçük Türk adası Adakale'den derlenen *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı Max Lüthi'nin ortaya koyduğu halk masalı ilkeleri bağlamında analiz edilmiştir. Ignác Kúnos, Adakale'den derlediği 51 halk masalını MZKDRT adlı çalışmasında özel bir transkripsiyon yöntemi ile Latin harfli Türkçe olarak kaydetmiştir. Çünkü Macar Türkolog, masalların ağız özelliklerini kaybetmeden Adakale'de konuşulan Türkçenin özelliklerini tam olarak yansıtabilmesini istemiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Kúnos'un derlemesinde yer alan masalların tam bir halk masalı niteliğinde oldukları anlaşılmıştır. Bu tespiti kuvvetlendiren diğer unsur ise Ignác Kúnos'un 1923 yılında Macarca olarak yayımladığı *Adakale Mesekertje Török népmesék* adlı masal kitabıdır. Macar Türkolog, bu kitabına Adakale'den derlemiş olduğu 51 masaldan yalnızca 19'unu dâhil etmiş ve akademik bir çalışmadan ziyade çizimlerle desteklenen bir masal kitabı ortaya koymuştur. Daha ilk bakışta bu kitabın, çocuklara hitap edecek şekilde hazırlanan bir masal kitabı olduğu

rahatlıkla anlaşılabilir. Bu noktada Kúnos'un dil araştırmalarına malzeme sağlamak üzere derlediği 51 masalı akademik hüviyetteki kitabında (MZKDRT) müdahale etmeksizin yayımladığı, ancak çocuklara hitap edecek şekilde seçip düzenlediği 19 masala AMTN eserinde yer yer müdahaleler ettiği düşünölebilmektedir. Ancak bu husus çalışmamızın sınırları dışında tutulmuştur ve bir karşılaştırmalı çalışma önerisi olarak araştırmacıların dikkatine sunulmaktadır.

Türkiye'de Adakale masalları ilk olarak 1946 yılında Necmi Seren'in AMTN kitabını Türkçeye çevirip *Adakale Türk Masalları* adıyla yayımlaması sonucu bilinirlik kazanmıştır. Kúnos, Adakale'den esasında 51 masal derlemiş olsa da onun akademik derleme kitabı fazla tanınırlık kazanmamış ve Adakale masalları olarak ünü nispeten daha yaygın olan AMTN adlı kitabında yer alan masallar günümüze kadar tanınagelmiştir. Makalede *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı analiz edilmiştir. Bu sayede hem bu masalın taşıdığı öngörölen halk masalı hüviyeti sorgulanmış hem de daha önce Türkiye'de bilinen 19 Adakale masalı dışında bir masal Türk akademisinin dikkatine sunulmuştur. Adakale masallarının ana kaynağı olan MZKDRT eserinden okunup 51 masalın eksiksiz olarak yayımlanacağı bir çalışmanın eksikliği ise řu noktada açıkça fark edilmektedir.

Çalışmada Max Lüthi Yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalının Lüthi'nin beş ilkesine dair çeşitli yansımaları içerisinde barındırdığı anlaşılmıştır. Masalda gündelik dünya varlıkları ile dış dünya varlıkları bir arada yaşamaktadır. Bu açıdan masalda gündelik dünya-olağanüstü dünya ayrımı yoktur, masal tek boyutludur. Masalda yer alan kişi, psikoloji, varlık, nesne, ikili ilişkiler gibi unsurlar, masal için önem arz etmeyen tüm ayrıntılardan uzaklaştırılıp yüzeysel olarak alımlayıcıya aktarılmıştır. Masalda, türün ortak formuna uygun olarak basit isimlendirmeler kullanılmış, keskin hatlı ve katı nesnelere ile çeşitli madenler ön plana çıkarılmış, sayısal çokluk 3-7-40 formlerine indirgenmiş ve olaylar her zaman ileriye doğru akmıştır. Bu noktada masal soyut bir biçim yaratarak çeşitlilikten uzaklaşmış; "masal" formuna uygun şekilde birliğe ve netliğe ulaşmıştır. Masalda ön plana çıkan unsurların diğer kişilerden ve varlıklardan çeşitli özellikleriyle farklılaştığı yani tecrit edildikleri görölmüştür. Tecrit edilen unsurların özgürce evrensel bağlantılar kurup masalın hızlı ve kesintisiz akışını mümkün kılacak olaylar dizgesini yarattıkları anlaşılmıştır. İncelenen masalda yer alan doğum, hastalık, cinsellik gibi motiflerin de içi boşaltılıp yüceltilerek masala dâhil oldukları görölmüştür. Masalda sıradan bir motif yüceltildiğinde, bir masal motifine dönüşerek masalın her şeyi kapsayıcı bir güce erişmesine olanak tanımıştır. Bu sayede *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalında vuku bulan her türden "masalsı" olayın/durumun ortaya çıkması da mümkün kılınmıştır.

Özetle *Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı* masalı Max Lüthi'nin ortaya koyduğu türün genel kanunları hükmündeki beş ilkeye uyumlu bir görünüm arz etmektedir. Avrupa halk edebiyatı profesörü olan Max Lüthi, ilkelerini ortaya koyarken Avrupa halk masallarını odağına almış olsa da onun ilkeleri masal türünün doğası gereği evrensel nitelikli ilkelere dir. Çalışmada bu ilkelerin evrenselliği, bir Adakale Türk halk masalı üzerinde sorgulanarak berkitilmiştir.

Kaynaklar

- AĞANOĞLU, H. Y. (2015). *Tuna Nehrinde Bir Yitik Vatan Adakale*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ARICI, A. F. (2004). "Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 159-169.
- ÇİÇEK, T. (2018). "Postmodern Bir Anlatı Olan Bin Hüzünlü Haz'da Masal Unsurları". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 117-132.
- ÇİÇEK, T. ve ASLAN, C. (2021). "Van Masallarının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözömlenmesi". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 503-522.
- ÇİNKO, K. (2022). *Adakale Türk Masalları'nın Max Lüthi Yöntemi ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

- EWIG, U. (2010). "Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 224-231.
- GÜMÜŞ, İ. (2015). *Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜMÜŞ, İ. (2017a). *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- GÜMÜŞ, İ. (2017b). "Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi". *İdil*, 6/37, 2397-2408.
- GÜNAY, U. (1992). "Masal". *Türk Dünyası El Kitabı* (C. III). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 321-331.
- HORN, K. (1992). "Max Lüthi". *Fabula*, 33, 1/2, 121-126.
- KAÇALIN, M. S. (2002). "Ignác Kúnos". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 26), Ankara, 376-377.
- KÚNOS, I. (1907). *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch Teil I-II: Türkische Volksmärchen aus Adakale*, Leipzig-New York: Rudolf Haupt.
- KÚNOS, I. (1923). *Adakale Mesekertje Török népmesék*, Budapest: Az Athenaeum Irodalmi És Nyomdai R.-T. Kiadása.
- KUNOS, I. (1946). *Adakale Türk Masalları*. (Çev. Necmi Seren), İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- KÚNOS, I. (2013). *Türkçe Ninniler*. (Haz. Nilgün Çıblak Coşkun), Ankara: Otorite Yayınları.
- KÚNOS, I. (2018). *Tuna'ya Akan Türk Masalları*. (Çev. Mustafa Utku Yüksel), Ankara: Herdem Kitap.
- KÚNOS, I. (2019). *Türk Halk Edebiyatı* (3. Baskı). (Haz. Tuncer Gülensoy), Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUNOS, I. (2022). *Adakale Türk Masalları*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- KURT, B. (2021). "Öksüz Kız Masalının Max Lüthi'nin Stil Analizi Yöntemine Göre Değerlendirilmesi". *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/24, 434-448.
- LUTHI, M. (1986). *The European Folktale Form and Nature*. (Çev. John D. Niles), Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- LUTHI, M. (1996a). "Halk Masallarında Tek Boyutluluk". (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), *Millî Folklor*, 31-32, 147-151.
- LUTHI, M. (1996b). "Halk Masallarında Yüzeysellik". (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), *Millî Folklor*, 29-30, 81-90.
- ORUÇ, Ş. (2010). "Avrupa Masallarının Üslup Özelliklerini İnceleyen Bir Masal Araştırmacısı: Max Lüthi". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 251-256.
- OZAN, M. (2018). *Ocaktan Gelen Haber 1187 ve 1889 Tarihli Ignác Kúnos Derlemesi Török népmesék*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- ÖNAL, M. N. ve DURSUN, A. (2009). "Zümrüdü Anka Masalı Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat ve Dil Öğretimi Kongresi*, (29 Nisan-1 Mayıs 2009), Ankara: Gazi Üniversitesi, 225-237.
- POPESCU-JUDETZ, E. (2006). *Adakale*. (Çev. Aysun Kiran ve Olcay Yıldırım), (Haz. Bülent Aksoy), İstanbul: Pan Yayıncılık.
- SOKOLOV, Y. (1966). *Russian Folklore*. Pennsylvania, Hatboro: Folklore Associates Inc.
- STEIN, M. B. (2008). "Max Lüthi". *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* (Volume 1: A-F), (ed. by Donald Haase) Westport, Connecticut, Greenwood Press, 591-592.
- SZILÁGYI, S. (2007). *Ignác Kúnos: Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK: Ürem Bey ile Bir Padişah Kızı masalının *Materialien Zur Kenntnis Des Rumelischen Türkisch: Türkische Volksmärchen aus Adakale* adlı kitaptaki orijinal metni.

124

XXVII.

Ürem bey ile bir padişah kızı.

Vaktyn birinde bir padişahyn bir karysile bir-de kızı varmyş. Bu kız sekiz dokuz yaşynda oldıyından bir kary hoşasynda okurmyş. Her gün kız hoşanyn unine ders almaya gittiğnen hoşanyn jüzine bakmaktan ders okujamazmyş. Hoğasy buny söjip: be kız, ne dir, hep benim jüzime bakarsyn. Kız-da: aman hoşajyym, seni çok sevdiğimden, ğanym ister hep jüzine bakajym. Hoğa-da: mädem beni okadar seversin, bana sojle-de beni nikä etsin, o vakit jüzime bakmaya dojarsyn. Kız: a, benim babamyn karysy var, ninem say, ülmiş ülsejdi, o vakit seni babama alyrdym. Hoğa: eh, onyn kolajy var, nineni üldür, onyn jerine ben sana nine olıjim, der. Kız-da: jä nasyl üldürejim? Nasyl üldüreğen, şimdi eve gittiğyn vakit ninenden bal istersin, ninen-de: git, büyük dadyn versin, der. Sen isteme; sonra: hajdy git, küçük dadyn versin. Sen gene isteme. En sonra kendisi gider-ki sana küpten bal çykarsyn. O baly çykaryrken, sen-de javaşçağyk arkasyndan gidip, ajaklaryndan tut, baş aşaja bal küpi içine at, o orada boyulij ülij, sora babandan beni istersin alsyn, o-da alyr, ondan sora dojma, benim jüzime bak, der.

Kız: eh, pek ysła, dejerek o gün mektebden çyktygy gibi hoşasynyn tärifi üzere gider, ninesinden bal ister. Ninesi-de: git, büyük dadyn versin, derse-de kız istemez. Hajdy, küçük dadyn versin, der gene kız istemez. İnsan-da ne japsyn: hajdy gel, ben çykarajym, der kız-da räzi olur. İnsanğyk-ta bal çykarmak için küpin janyna gidip tamam ejilip baly çykarmaya çalyşyrken, kız ninesinin ajaklaryndan tutyp, hajdy baş aşaja ninesini küpin içine atar, kary orada boyulyr. Buny padişaha haber ederler, padişah-da gelip: bu nasyl oldy-da düşti, deje sorar. Kız-da: bana bal çykarmaya çalyşyrken, ajaklary tetiklendi, baş aşaja düşti, deje sojler. Padişah ne japsyn, ejeli bu jüzden imiş, dejerek karynyn ğenäzesini gümdirij. Eve geldijnen kızına sorar-ki: kyzym, sana nine kimi istersin alajym. Kız-da: hoşamy isterim, ben ony çok sererim, der. Padişah kyzynyn üzülmemesi için hoşaja haber jollar, hoğa-da räzi olur; padişah buny nikä

ederek saraja getirttirir. Hoğa saraja gelinçe, geçe gündüz hoğanyn karşysyndan kyz ajrylmazmyş. Bir gün iki gün bojle geçmiş. Hoğa kyzdan usanarak: kyz, ne dir bu, her gün her sät benim karşyma geçüp jüzime bakarsyn, hajdy bakajym, burada oturağayyna git mutfakta halajklarla kab yka jemek jap, dejerek kyza bir iki-de şamar vurur, kyzny karşysyndan kovar. Kyz hoğasyndan şamary jejinçe, akly başyna gelip: vaj, ben ne ettim, kendi elimle ninemi öldürdim, dejerek aylamaya başlar. Artyk hoğasynyn janyyna bile so kulmaz.

Bu burada kalsyn, biz gelelim başka bir memleket padişahyna. Bu padişahyn bir karysy varmyş. Her doçuryšta doyan maksym ebeji jermiş, artyk o memlekette ebe kalmamyş. Bu kary gene gebelenmiş, doçurmasy jakynlaştıryyndan padişah o ğivarlarda ebe araştırmışse-de bulamamyş, beriki padişaha vezirini jollar-ki oradan padişah vezire bir usta ebe bulsun-da jollasyn. Vezir kyzyn babasy olan padişaha gider, ebe keşfjetini anlattıryr, padişah-da: ben ebeleri tanymam amma dur bir kerre haremde sorajym, belki onnar benden daha güzel bilirlir, dejerek gelir karysy hoğaja ebe keşfjetini sojler. Hoğa-da: ā ne lāzim başka jerden ebe arajalym, senin kyzyn ebelikte usta dir, ony jollajyz, dejerek padişahy kandıryr. Padişah-da asly kyzyny pek çok sevmediyinden, buna rāzi olarak kyzyn gitmesini tembih eder. Kyz herne kadar gitmek istemezse-de, ne japsyn, hazırlıgyny görerek vezirle berāber jola çekilirlir.

Bunlar giderken, jollary mezarlyğa uyrar. Kyz orada anasynyn kabryny görünçe: dur, bāri nineme bir kuran oky-jajym, kim bilir, bir daha ziyāret etmek kismet olur-my olmazmy, dejerek veziri orada brakyp, kendisi mezarlyğa girer, anasynyn kabry janynda kuran okyjarak savabyny rāhina hedije eder. Oradan aylajarak kalkarken, mezardan bir ses işidir: ej kyzym, sen bana ettin amma ben sana etmejejim. Şimdi sen padişahyn karysyna ebeliçe gittiğin vakit, onlardan kirpi derisinden bir çift eldüven iste, bir kazan-da ylyğak süt al janyyna koj, eldüvenleri eline gj. Maksym doçdygy gibi hemen tut, kazan içine at, o orada olançe süti ißer, ondan sora sana hiç bir zarāry dokunmaz. Kyz buny işi-

dinge sevinerek, vezirin janyna gelir, gene jollaryna devām ederler. Günin birinde padişahyn oldygy memlekete gelip saraja giderler. Bir iki gün geçinçe, hanym sultanyň aýrasy tutar, kyzы hajkyryrler. Kyz-da anasynyn sojlediýi gibi: çapyk bana kirpi derisinden bir çift eldüvenle bir kazan ylygjak süit getirin, der. İşte kyzyn istediklerini getirirler. Kyz eldüvenleri eline gijerek südi-de kazanla berāber janyna kor, hanym sultanyň doýurmasyny bekler. Birde maksym doýunçe çapygaktan maksymy tutyp, kazan içine atar, o kazanda olan süitlerin hepsini içip, maksym tos-toparlak bir tulum olur, kyzа hiç bir zarāry dokunmaz. İşte kyz-da maksymy beline saryp hanym sultanyň janyna kor, kendisi dyşary çykar. Padişah kyzyn saý kaldygyyny görünçe, pek çok altyn gümüş vererek, kyzы babasyna jollar. Kyz saraja gelinçe, hoğa kyzyn saý geldiyini görmesile, kyzarak: ah uruspy gebermedin, senden kurtulajym, dejerek kyzyn getirdiyi altynlary elinden alarak, gene kendisini mutfaya jollar.

O orada kalsyn, beri tarafta doyan maksymyn adyny Ürem bey kojmyşlarmyş. Maksym günden güne bujumekte ise-de, bunda el ajak birşej olmajyp, salte bir tulum. Bunyn ustunden epej zaman geçip, Ürem bey jedi jaşynda olmyş. Padişah çoguyyny okutmak için hoğa ararse-de, her kim gelip Ürem beýi görmüş-se, Ürem bey dedikleri tulumdan korkyp kaçarlarmyş. Uzatmajalym, orada buny okudağak hoğa bulunmajyp, padişah gene beriki padişahdan, hoğa getirmek için vezirini jollar, vezir-de gelip padişaha sojler. Padişah peki dejüp gelir, karysy olan hoğaja işi annattyryr. Kary-da: ā, ony kim okuda bilir, ony okutsa, ebe olan okudyr, gene kyzyny jolla; mādem o ebesi oldy, hoğasy-da olur, der. Padişah kyzyny hajkyryp: hajdy hazyrlan-da padişahyn çoguyyny okutmaya gidesin, der. Kyz-da zar-zor hazyrlanyp, vezirle jola çekilirler. Bunlar mezarlyktan geçerken, kyzyn gene anasy aklyna gelip: dur, daha bir kerre bir kuran okujajym, dejerek gider. Anasynyn başy uğunda kuran okyjyp, duā ettikten sonra kalkyp giderken, mezardan bir ses gelir: ej kyzym, sen bana ettin, ben sana etmejejim, dur gene sana akil verejim. Kyz buny işidinçe durur. Mezardan gene ses gelir-ki: ej kyzym, padişahyn çoguyyny okutmaya gittiyin vakit

kirpi' derisinden bir kat ruba iste, onlary gej, eline-de gül fişkininden tikenli bir sopa al, rahle ustune mushafy kojyyp, o tulumy-de karşyna getirt, o gül sopasile onyn ustune bir kerre vurmanle saldyryr saldyryr, okumağa başlar, der. Kyz-da pek ālā, dejerek oradan gene vezirle jola çykyp bir kaç gün içinde padişahyn sarajyna gelirler. Kyz padişahdan bir kaç kirpi derisinden ruba japtyrmasyyny ister. Padişah kyzyn istediği rubajy japtyryp, kyz-da rubalary syrtyma gijdikten sonra eline tikenli bir gül sopasy alarak, mushafy rahle ustune kor, tulumy karşysyna getirttirir, buna bir sopa vurarak: deh, oku bakajym, demesile tulum saldyryr saldyryr, mushafy baştan bitije kadar okur. Padişah buny görünge, sevinerek kyza bir çok altyn verip, kzy geruje babasyna jollar. Kyz-da babasynyn sarajyna gelip, üye anasy olan hoğaja japtyry işleri anlattyryr. Hoğa gene bunyn elinden altynlary alyp, kzy mutfaga jollar.

İste masalarda vakytlar çabyk geçermiş. Bu tarafta Ürem bey bujumiş, evlenmek ister. Padişah her nekadard orada çoğuyuna kyz ararse-de, herkes Ürem beyin nasyl oldyryny bildiklerinden, kimse kyzyny vermez. Padişah-da nāçār olyp, gene beriki padişaha vezirini jollar-ki bir kyz bulsyn, vezir-de padişaha gidip sojler. Padişah: peki gidejim, haremde lakyrdy edejim, onlar bulsynlar, dejerek gelir hoğaja sojler. Hoğa-da: eh, o kolağ, kim ebesile hoğasy oldise, o olsun karysy. Padişah-da: ğanym, bojle şeğ olur-my, derse-de hoğa-da: niye olmasyn, ben kitabda jerini gördüm, olur der. Padişah-da: ne japarsan jap, dejerek çykar gider. Hoğa kzy hajkyryp: hajdy uruspy, seni koğaja verdik, hazyrlan. Kyz istemezse-de, hoğa buna bir iki şamar vurarak: hajdy bakajym, benim umrume-mi konağaksyn, koğaja git. Kyz-da ne japsyn, aylaja aylaja ote beri şeğlerini toplajarak vezirle berāber jola çykarlar. Mezarlyktan geçerken, kyz: daha bir kerre ninemin mezaryny ziyāret edejim, bir daha jā kismet olur jā olmaz dejerek, vezirden ajrylyp mezarlyğa gider, anasynyn kabry janynda duā eder, aylar. Bu aylarken gene mezardan ses gelir: kyzym, artyk sana hakkymy halal ettim; bu sefer padişahyn oğlyna gittiyin vakit kyrk kat padişahdan kirpi derisinden kaftan istersin. Gelin olağayn vakit, bunlary syr-

tyna gijersin oturursyn, padişahyn oylly gelip seni jemeye isterse-de kirpi tüjlerinden diş batyramaz, sonra ustunde-ki kaftany atmak için zeni zorlar, sen-de dersin-ki: peşin sen nikäbyny at, ben-de kaftanymy atarym, o nikäbyny atar, sen kaftanyny atarsyn, bojle bojle sen kyrk kat kaftany atana kadar, o-da kyrk kat nikäbyny atar, ondan sonra sana zaräry dokunmaz. Kyz buny işidinje sevinerek, dünär vezirle beräber giderler.

Padişahyn sarajyna geldikleri vakit padişah sevinir, kzy Ürem beye nikä ederler, düyüne başlarler. Kyz-da padişahdan gelinlik kyrk kat kirpi derisinden ruba ister. Padişah bunlary japtyr, düyün-de biler, kzy gelin korlar. Kyz rubalary gijip geçer oturur. Birde jatsydan sonra Ürem beyi getirirler. Ürem bey içeri girinje, tekerlene tekerlene kzyyn janyna gidip, kzy jemeye çalyşyrse-de, kirpi tüjlerinden janyna jaklaşamaz: kyz, at ustunden rubany. Kyz-da: peşin sen at, sora ben atarym. Ürem bey ustunden bir kat nikäbyny çykaryr, kyz-da bir kat kirpi kaftanyny çykaryr. Ürem bey gene kzy jemeye çalyşyr jejemez: kyz, at daha bir kat rubany. Kyz-da: peşin sen-de daha bir kat rubany at-ta sora ben atajym. Ürem bey gene daha bir kat nikäbyny çykaryr, kyz-da bir kat kaftanyny çykaryr, bojle bojle kyz kyrk kat kaftany çykarynğaja kadar, Ürem bey-de kyrk kat nikäbyny çykaryp ben-i adam kalyr. Kyz bakar-ki Ürem bey ajyn ondordi gibi bir delikanly imiş. Kyz buny görünje asyl rubalaryny atyp birbirinden murad alyrler.

Sabahsý padişah oylly ben-i adam kijäfetinde görmesile, ferahdan ne japağayny şaşyr, tekrar emr eder, kyrk gün kyrk geje jemiden düyün bajram japarler. Kzyyn elini sygak sudan sovuk suja sokijamaz, ülinjeje kadar kyz rahat eder.